

УДК 336.711

Н. І. Дучинська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

З. І. Галушка

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**УПРАВЛІННЯ НАГРОМАДЖЕННЯМ КАПІТАЛУ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

Досліджено проблеми управління нагромадженням капіталу як основою відтворення рекреацій, регіонів, визначено роль регіональних органів влади в управлінні інвестиційними процесами.

Ключові слова: нагромадження капіталу, відтворення рекреацій, інвестиційний процес.

Исследованы проблемы управления накоплением капитала как основой воспроизводства рекреаций, регионов, определена роль региональных органов управления инвестиционными процессами.

Ключевые слова: накопление капитала, воспроизводство рекреаций, инвестиционный процесс.

The article deals with the problems of capital accumulation as a basement of recreation reproduction and the role of local states in management of the investment processes.

Key words: accumulation of capital, recreation reproduction, investment processes.

Дослідження нагромадження капіталу як процесу розширеного відтворення рекреацій, регіонів є нагальною проблемою, що стоїть перед постсоціалістичними країнами. Нагальність її визначається тим, що технічна база, створена до 90-х років ХХ століття, застаріла і потребує оновлення. Україна в більшості виробничих галузей утримується, в основному, за рахунок потенціалу, що був створений до отримання нею незалежності. Проте його нещадна експлуатація не створює структуру національної економіки, адекватну ринковій моделі. У результаті – досі непомітно відтворювального процесу, наявність якого свідчила б про формування власної бази для економічного зростання на ринкових принципах [5, с. 36].

Нагромадження капіталу в адміністративно-командній економіці було, в основному, проблемою макрорівня, котру держава розв'язувала централізовано. В умовах ринку поряд з державою виникають інші суб'єкти нагромадження: підприємства, домашні господарства, інституційні інвестори (пенсійні фонди, інвестиційні та страхові компанії), тому нагромадження охоплює економічні відносини, що функціонують не лише на макро-, але й на мезо- та мікрорівнях економіки. Це означає, що проблеми нагромадження капіталу стали не лише загальнодержавними, а й регіональними.

Наукові пошуки вчених зосереджуються на дослідженні регіональних проблем [1; 9], проте нагромадженню капіталу на регіональному рівні надається незначна увага. Більшість розробок присвячено аналізу питань, пов'язаних із залученням іноземних інвестицій, створенню сприятливого інвестиційного клімату, визначенню ефективності інвестиційних проектів, хоча необхідно зрозуміти, що без нагромадження капіталу в регіонах не існуватиме постійного джерела інвестування ні в рекреаціях, ні в регіонах, ні в державі.

Розгляд та аналіз регіональних проблем нагромадження основного капіталу, капітальних інвестицій у регіонах, управління зазначеними процесами є метою цього дослідження.

В умовах ринкової економіки регіональну політику перестали розглядати як другорядний предмет, що доповнює розділи інших напрямів соціальної та економічної

політики. Вона перетворилася на один із важливих факторів прискорення економічного розвитку [1; 5, с. 34].

Основною проблемою більшості держав є нерівномірність суспільного розвитку. Це означає, що існують регіони, галузі, фірми, що розвиваються динамічно, і ті, що знаходяться у фазах кризи чи депресії. Розвинені ринкові країни мають більше фінансових можливостей для вирівнювання розвитку центру, окремих територій та віддалених регіонів.

Нерівномірність суспільного розвитку в країнах, що прямують до ринку, є законним явищем, адже їх валовий внутрішній продукт (ВВП) не достатній для вирівнювання існуючих диспропорцій. Крім того, держави не надають достатньої уваги вирішенню регіональних проблем, які приймають довгостроковий характер.

Указана проблема очевидна і для України, хоча протягом 1998–2004, у 2006–2007 рр. спостерігалася тенденція випереджального зросту інвестицій в основний капітал порівняно з динамікою валового внутрішнього продукту, що свідчило про посилення інвестиційної складової економічного зростання. У 2008–2010 рр. відбулося різке скорочення виробництва ВВП, ще менші темпи зростання спостерігалися за інвестиціями в основний капітал (табл. 1) [2].

Таблиця 1. Динаміка ВВП та інвестицій в основний капітал у 1998–2010 рр.

Роки	Темпи зростання ВВП, у % до попереднього року (у постійних цінах 2007 року)	Темпи зростання інвестицій в основний капітал, у % до попереднього року
1998	98,1	106,1
1999	99,8	100,4
2000	105,9	114,4
2001	109,2	120,8
2002	105,2	108,9
2003	109,6	131,3
2004	112,1	128,0
2005	103,0	101,9
2006	107,4	119,0
2007	107,6	129,8
2008	102,3	97,4
2009	87,2	58,5
2010	91,4	99,4

Зрозуміло, що лише довгострокове зростання ВВП мало б стати основою забезпечення більш високого рівня інвестування економіки і вирішення проблем депресивних регіонів, зменшення диференційованості в їх економічному розвитку.

Для нагромадження капіталу в регіонах характерна нерівномірність, спорадичність. Наприклад, якщо в 2004 р. приросту інвестицій в основний капітал було досягнуто у 25 регіонах країни, то у 2010 р. лише в одинадцяти. Ми звертали увагу, що у 2004 р. в економіці спостерігалася економічне зростання (щорічно зростав ВВП), а в 2008–2010 рр. – різке скорочення темпів росту ВВП. Зазначене пояснює спад інвестиційної активності в регіонах.

Потрібно відзначити, що капітальні інвестиції в поточних цінах помітно зросли у 2010 р. у Запорізькій області (на 162,2% до попереднього року), у Тернопільській (на 144,4%), у Вінницькій (на 137,9%). Помітний спад спостерігався у зазначений період у Чернівецькій (67,2% до 2009 р.), Волинській (70,0%), Хмельницькій (81,7%), Одеській (81,9%), Харківській (86,1%) областях [2].

Різниця в освоєнні капітальних інвестицій є досить значною між областями. Так, у м. Києві зазначений показник у 2010 р. становить 18,5 % до загального обсягу освоєних інвестицій в цілому по країні, у Дніпропетровській обл. – 8,3 %, у Донецькій – 8,1 %, у Київській – 6,7 %, тоді як у Волинській, Закарпатській, Чернівецькій, Чернігівській, Рівненській, Херсонській областях не перевищувала 1,1–1,4 %. Нажаль, нерівномірність розподілу обсягів освоєних інвестицій за регіонами посилюється.

Найвагомішу частку (майже 40 %) усіх інвестицій в основний капітал спрямовано серед регіонів у розвиток промислових видів діяльності – добувної, обробної промисловості, а також підприємств з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Більше половини (52–59 %) цих коштів освоюється підприємствами обробної промисловості. Інвестиційно привабливими залишаються харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, підприємствами яких освоюється 7–8 % загального обсягу інвестицій в основний капітал [2; 4; 8].

Тепер зупинимось на характеристиці технологічної структури інвестицій в основний капітал за регіонами. Витрати на будівельні та монтажні роботи коливалися в загальному обсязі інвестицій від 28,5 % у Сумській обл. до 60,5 % у Закарпатській обл. Будівельна галузь в Україні розвивається, що сприяє зростанню основних фондів. На придбання машин, обладнання, інструменту, інвентарю було витрачено від 32,9 % в Чернівецькій обл. до 65,7 % у Донецькій обл. Інші капітальні витрати коливалися в регіонах від 1,6 до 22,6 % [2; 4; 8]. Указані дані свідчать про позитивні тенденції в оновленні основного капіталу.

Зрозуміло, що депресивні регіони не мають можливості інвестувати та нагромаджувати. Виникає питання, підтримувати ці регіони чи навпаки сприяти розвитку пріоритетних? У країнах, що прямують до ринку, недостатньо засобів для нівелювання регіональних диспропорцій і, якщо вони направлять кошти в це русло, то лише примножать бідність. На нашу думку, потрібно у першу чергу, стимулювати розвиток перспективних регіонів, що сприятимуть зростанню ВВП, який можна буде з часом використати для зменшення диспропорцій регіонального розвитку.

Вирішенню проблеми певною мірою можуть сприяти місцеві бюджети, хоча в структурі інвестицій в основний капітал вони мають незначну питому вагу, що коливалася від 3,5 % у 1997 р. до 4,7 % у 2004 р., 2,7 % у 2009 р., 2,9 % у 2010 р. [2; 4; 8]. Державний бюджет як джерело капітальних інвестицій теж був мало помітним.

Реальне зростання інвестицій в основний капітал у всіх галузях здійснюється, в основному, за рахунок власних коштів підприємств і організацій, частка яких в структурі основних джерел інвестицій скоротилася з 61,7 % (майже двох третин усіх капітальних інвестицій) у 2004 р. до 55,7 % у 2010 р. (майже до половини) [2; 4; 8]. Підприємства несуть подвійний тягар: вони повинні сприяти відтворенню основних засобів і забезпечувати доходами бюджет, який не дбає про розширення бази своїх майбутніх надходжень. Кошти направляють не на оновлення виробничого потенціалу регіонів, а для виконання державних програм та ліквідації бюджетних дефіцитів.

В адміністративно-командній економіці кошти в регіони залучалися із державного бюджету, місцеві бюджети в інвестуванні економіки практично не брали участь, здійснювалися цільові інфраструктурні капіталовкладення, підприємства отримували основні фонди в межах централізованого розподілу. Українській державі потрібно

створювати і розвивати власну регіональну політику, яка б сприяла розвитку підприємництва в регіоні, підтримці партнерства державного і приватного бізнесу, орієнтації місцевих бюджетів на інвестування в регіональну інфраструктуру тощо.

Підприємницька активність сприяє ефективному використанню місцевих ресурсів, ініціює розповсюдження та реалізацію інноваційних ідей, здійснює нагромадження реального капіталу, створює нові робочі місця. Що стосується підтримки розвитку підприємництва в регіонах, то потрібно звернути увагу на необхідність інфраструктурного, технологічного, фінансового, інформаційного забезпечення місцевими органами влади інвестиційних процесів.

На сьогодні актуальною залишається проблема пошуку внутрішніх інвестиційних ресурсів. Їх нестачу зумовлено обмеженістю заощаджень домашніх господарств, нерозвиненістю фондового ринку, котрий є потужним інститутом залучення довгострокових інвестицій, дорожнечою банківських кредитів, нерентабельною діяльністю значної кількості підприємств, що не дає можливості для оновлення та модернізації основних фондів.

Нестача ресурсів у місцевих бюджетах пов'язана з недоліками перерозподілу ВВП, акумуляцією значної частини податкових надходжень у державному бюджеті. Існує необхідність перерозподілу податків як головного джерела бюджетних ресурсів від державного бюджету на користь місцевих бюджетів з тим, щоб місцеві органи змогли їх використати для розвитку територій, здійснення функцій самоврядування. Коштів місцевих бюджетів ледь вистачає на обслуговування транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікацій, інформатику, вирішення основних соціально-культурних питань, забезпечення функціонування житлово-комунального господарства.

Згідно з Бюджетним кодексом України видатки на капітальні вкладення місцеві бюджети можуть здійснювати за рахунок коштів бюджету розвитку, джерелами формування якого є надходження від відчуження майна, що знаходиться в комунальній власності, у тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення; надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади; кошти від повернення позик, що надавалися з відповідного бюджету до набрання чинності цим кодексом, та відсотки, сплачені за користування ними; субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних проектів [3, с. 205].

Суттєвим джерелом фінансування капіталовкладень у регіонах є державні бюджети. Обсяг капіталовкладень, що фінансуються із бюджету, визначається як можливостями бюджету, так і наявністю обґрунтованих та ефективних проектів.

Включення інвестиційних проектів у бюджетне фінансування має здійснюватися на конкурсній основі. Проводиться тендер, під час якого на основі певних критеріїв (термін окупності, рентабельність, ступінь ризику, економічна та соціальна ефективність проекту) вибирають одного із його потенційних виконавців.

Використання інших джерел коштів, спрямованих на капітальні вкладення, заборонено. Проте необхідно відзначити, що надходження до бюджету розвитку недостатні для будівництва, технічного переозброєння, реконструкції основних засобів, тому їх використовують лише для фінансування нагальних інвестиційних потреб.

З метою заохочення розвитку потенціалу регіонів необхідно розширити джерела доходів місцевих бюджетів. У межах адміністративно-територіальної реформи потрібно розробити конкретні фіскальні інструменти стимулювання економічного розвитку, що належать до компетенції територіальної громади [7, с. 38].

Крім того, місцевим бюджетам необхідно знаходити також альтернативні джерела інвестицій. У сучасних умовах на зміну поодиноким заходам щодо вирішення територіальних проблем приходять довгострокові масштабні програми регіонального розвитку. Зрозуміло, що за їх допомогою неможливо уникнути диспропорцій у розвитку регіонів, проте вони дають можливість для зрушення їх з «мертвої точки».

Вагомим джерелом надходжень для здійснення капітальних витрат можуть стати позики місцевих бюджетів. Разом з тим, Бюджетним кодексом дозволено здійснювати їх у тому випадку, якщо витрати з обслуговування боргу місцевих бюджетів не перевищуватимуть 10 % видатків загального фонду протягом певного бюджетного періоду.

Місцеві органи влади здійснюють поодинокі спроби підприємницьких заходів для вирішення регіональних проблем, проте в умовах ринкової економіки підприємство повинно органічно увійти в їхню діяльність. Це дасть можливість самостійно заробляти і збільшити фінансові можливості.

У зв'язку з розвитком приватного бізнесу державі потрібно взаємодіяти з ним на місцевому рівні в сфері нагромадження основного капіталу. Цікавою є пропозиція про використання концесійних проектів у регіональному розвитку [1, с. 118]. Механізм концесійних проектів полягає в тому, що держава передає концесії на здійснення інвестиційного проекту приватному інвестору, який бере на себе відповідальність за будівництво, фінансування об'єктів, управління ними на період дії концесії з умовою подальшого повернення об'єкта в державну власність. Інвестор отримує право розпорядження доходами протягом концесійного періоду (від 10 до 55 років) з метою компенсації інвестиційних витрат та отримання прибутків.

Участь приватного сектору в концесійних проектах надає державі певні переваги порівняно з бюджетними проектами. Перш за все, це альтернативний варіант нагромадження капіталу, що здійснюється за рахунок коштів приватного інвестора, котрий також бере на себе всі ризики. Крім того, місцеві органи влади отримують додаткове джерело фінансування капітальних вкладень; виникає можливість покрити інвестиційні витрати (особливо на будівництво та експлуатацію) за рахунок споживачів. Разом з тим, державі необхідно визначити інвестиційні пріоритети, для здійснення яких надати приватному сектору суттєві субсидії та гарантії.

Потрібно звернути увагу на необхідність розвитку небанківських фінансових інститутів, що активізують інвестиційні процеси і сприяють нагромадженню капіталу. Це пенсійні, страхові фонди, фінансові та інвестиційні компанії, кредитні спілки, довірчі товариства тощо. Державі потрібно підтримувати розвиток громадських об'єднань, рад промисловців та підприємців, що мають значний потенціал для взаємодії бізнесу і державних органів влади. Значну роль в активізації інвестиційних процесів, у створенні конкурентного середовища покладають на розвиток у регіонах кластерів. Кластер – це об'єднання фірм у певній галузі підприємництва, пов'язаних між собою технологічно і, як правило, за географічною ознакою, що спільно діють в певному виді бізнесу і характеризуються спільністю напрямів діяльності та взаємодоповненням одна одної. Об'єднання фірм малого, середнього і великого бізнесу в кластери дозволяє кожному із учасників отримувати ефект від синергії, що виникає в процесі об'єднання зусиль масштабності виробництва. Разом з тим, у кластері підприємства зберігають свою самостійність і гнучкість.

За допомогою кластеризації можна посилити процеси спеціалізації і розподілу праці, зменшувати вартість одиниці продукції і примножувати прибутки. Також ви-

никає можливість скоротити вартість технічних послуг, посилити потоки нових ідей та інформації, упровадити нові технології, нові бізнес-процеси. Від цього вигоду отримує також регіон: зростає його продуктивність і питома вага у створенні валового внутрішнього продукту, у вирішенні проблем економічного і соціального розвитку.

Для активізації процесів нагромадження капіталу на регіональному рівні необхідно створити відповідне мікроекономічне середовище. Перш за все, необхідно сприяти формуванню інвестиційних ресурсів у межах кожного регіону. Місцевим бюджетам необхідно диверсифікувати джерела доходів, використовуючи й нетрадиційні для них напрямки залучення коштів шляхом здійснення облігаційних позик, підприємницьких ініціатив, концесійних проектів.

Головними суб'єктами нагромадження основного капіталу в регіонах є підприємства, які необхідно заохочувати, стимулювати до реалізації інвестиційних програм. Необхідно також розробити ефективний, обґрунтований механізм міжбюджетних трансфертів.

Дослідження проблем управління нагромадженням капіталу на регіональному рівні можна продовжити в напрямі визначення впливу регіональної політики на нагромадження людського та соціального капіталу.

Бібліографічні посилання та примітки

1. Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: сучасний стан та перспективи регіонального розвитку. – О.: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 464 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Антипов В. Т. Науково-практичний коментар до Бюджетного Кодексу України / В. Т. Антипов, Л. К. Воронова, Н. В. Воротіна. – К.: Юрінком інтер, 2003.
4. Основні засоби України: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2005. – 193 с.
5. Пороховский А. А. О российской модели рыночной экономики / А.А. Пороховский // Вестник Московского университета. Серия 6: «Экономика». – 2005. – № 6. – С. 28–34.
6. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации. Сети. Альянсы. Партнёрства. Кластеры / С. И. Соколенко. – К.: Логос, 2002. – 646 с.
7. Сучасні економічні тенденції та нова парадигма економічної стратегії України / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін.]. – К.: Знання України, 2005. – 96 с.
8. Україна у цифрах у 2004 році: стат. довід. – К.: Держкомстат України, 2005.
9. Чеберяко О. В. Фінансова підтримка місцевих бюджетів в умовах бюджетного унітаризму в Україні / О. В. Чеберяко // Фінанси України. – 2005. – №9.

Надійшла до редакції 15.11.2011